

ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως «ἀλόγου ἔρρινου» ἐν τῇ Ἑλληνικῇ σχετίζεται στενῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς διὰ τῆς γραφῆς παραστάσεως τῶν ἡχηρῶν κλειστῶν φθόγγων τῆς ἡμετέρας γλώσσης. Περὶ τῶν φθόγγων τούτων ἔχω ἐτοιμὴν μακρὰν πραγματείαν, ἣς ἡ δημοσίευσίς προσκορῶν εἰς τὰς σημερινὰς δυσχερείας. Δημοσιεύονται νῦν κατωτέρω, ὡς πρόδρομος ἀνακοίνωσις τῆς μελέτης μου ταύτης, ὀλίγα παρατηρήσεις, δι' ἃς μοὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁμοίου ὑποκειμένου ἐρεῦνης πραγματεία τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης κ. Ν. Ἀνδριώτου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen», Byzantinisch – Neugriechische Jahrbücher 17 (1943) σ. 108 – 124.

Εἰς λεπτομερείας δὲν θὰ ἐπιμείνω. Θὰ ἀντικρούσω διὰ βραχέων ὡς ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτα τὰ βασικὰ συμπεράσματα τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Ἀνδριώτου, ἔφ' ὧν ἠθέλησεν οὗτος νὰ στηρίξῃ ἄδικον καὶ ἀσυνήθη εἰς βιαιότητα ἔλεγχον κατὰ πραγματείας τοῦ καθηγητοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, δημοσιευθείσης ἐν Ἀθηνᾶ 43 (1939) σ. 79 – 143, ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ». Ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλὲς ἔχει προσφέρει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ὅσα ὀλίγοι ἄλλοι Ἕλληνες ἐρευνηταὶ μετὰ τὸν Γεώργιον Χατζιδάκιν. Ἡ πραγματεία, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ ἐλέγξῃ ὁ κ. Ἀνδριώτης, θὰ παραμείνῃ ἔσαεὶ ὡς παράδειγμα τῆς ἀκαταπονήτου ἐργατικότητος τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὡς βάσις πολῦτιμος διὰ τὴν μελέτην τοῦ σπουδαίου ζητήματος τῶν ἡχηρῶν κλειστῶν φθόγγων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τὸν κ. Ἀνδριώτην νὰ ἀναλάβῃ ὡς εἰδικὸς φωνητικὸς αὐτός ! καὶ βάσει τῶν συγχρόνων μεθόδων καὶ ἀπαιτήσεων τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης, νὰ ἀποδείξῃ ὡς ἐσφαλμένην κατὰ βάσιν τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν. Ὄρουξεν ὁμως λάκκον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνέπεσεν ὁ ἴδιος, ἀποδείξας ὅτι οὐδεμίαν ἔχει γνῶσιν τῶν φωνητικῶν νόμων καὶ ἐκθέσας ἑαυτὸν ἀπέναντι τῶν εἰδικῶν, οἵτινες δὲν δύναται παρὰ νὰ ἀπορῶσι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ δεικνύῃ οὗτος τόσην κλασσικὴν ἄγνοιαν τοῦ κλάδου, τὸν ὁποῖον ὑποχρεοῦται νὰ θεραπεύῃ.

Διὰ τῶν κατωτέρω παρατηρήσεών μου θὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τοῦ θέματος καὶ τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ καταλήγει ὁ κ. Ἀνδριώτης εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ διδάγματα τῆς γλωσσικῆς Ἐπιστήμης.

Α'

‘Ο κ. Ἀνδριώτης ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνη τοὺς ἀπλοῦς φθόγγους ἀπὸ τῶν φθογγικῶν συμπλεγμάτων. Ἡ ἀσυγχώρητος αὐτῆ ἀγνοία ὀδηγεῖ τοῦτον νὰ διδάξῃ ἀκατανόητα πράγματα. Ἐπιχειρεῖ π.χ., χωρὶς τοῦτο νὰ ἔχη οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ θέμα τὸ ὁποῖον πραγματεύεται, νὰ «διδάξῃ» δι’ ἑνὸς καὶ μόνου παραδείγματος πόσον δεινῶς ἐσφάλλοντο οἱ παλαιότεροι ἐρευνῆται τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης Οἰκονομίδης, Dawkins καὶ Τζάρτζανος, ὅτε ἐπεχείρουν νὰ ἀποδώσωσι διὰ δύο γραμμάτων ἓν σύμφωνον, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν, ὅπως αὐτός, μύσται τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης (mit der Phonetik nicht vertraut, σ. 115). Γράφει λοιπὸν ἐν σ. 115: «Πόσον παραπλανητικὴ εἶναι ἢ διὰ τῆς γραφῆς ἀπόδοσις ἑνὸς συμφώνου διὰ δύο γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, προκύπτει, ἐκτὸς τῶν προηγουμένων, καὶ ἐκ τούτου ὅτι ἐρευνῆται οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουσι μυηθῆ τὴν φωνητικὴν, ἀπατῶνται ὑπὸ μιᾶς τοιαύτης γραφῆς. Δὲν εἶναι ἴσως περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν πλανῶν μίαν τοιαύτην περίπτωσιν. Ἐπειδὴ εἰς τὴν συνήθη νεοελληνικὴν γραφὴν ὁ φθόγγος z (z-Laut), ἐλλείψει ἑνὸς συμβόλου, παρίσταται διὰ τοῦ τσ, ἐνομίσθη κατὰ τὴν τροπὴν ἑνὸς σ εἰς (γερμανικὸν) z, ἣτις ἐμφανίζεται κανονικῶς εἰς δευτερογενῆ συμπλέγματα τοῦ σ μετὰ προηγουμένου ἑρρίνου ἢ ὑγροῦ εἰς τὴν Ποντικὴν, Καππαδοκικὴν καὶ Θεσσαλικὴν διάλεκτον π.χ. λύν(ει)ς λύνz, κán(ει)ς κánz, ἔλ(υ)σα ἔλza, δούλ(ου)ς δούλz, ἐγύρ(ι)σε γύρzi, παίρ(ει)ς παίρz. μαρτύρ(ου)ς μαρτύρz, φορ(ε)σιές φορzές κλπ. ὅτι πρόκειται περὶ ἀναπτύξεως ἑνὸς τ, διότι, ὡς ἐλέχθη, ἐν τ μεθ’ ἑνὸς σ βοηθοῦσι πρὸς παράστασιν τοῦ φθόγγου z (des z-Lautes)».

Τὰ ἀνωτέρω γράφει ὁ κ. Ἀνδριώτης ἐν πεποιθίσει ὅτι ἔχει φωνητικὴν paίδευσιν (phonetische Schulung σ. 109), ὅτι εἶναι γλωσσολογικῶς κατηρτισμένος συνεργάτης τοῦ Λεξικοῦ καὶ μαθητῆς τοῦ Γ. Χατζιδάκι (sprachwissenschaftlich orientierter Mitarbeiter des Lexikons und Schüler von G. Hatzidakis σ. 110), ὅτι εἶναι φωνητικῶς κατηρτισμένος (phonetisch Orientierter σ. 121) καὶ ὅτι δὲν ἔχει, ὡς οἱ ὑπ’ αὐτοῦ ἐλεγχόμενοι, ἀνεπάρκειαν ἀπὸ ἀπόψεως εἰδικότητος (fachmässige Unzulänglichkeit σ. 124).

Λυποῦμαι, ἀλλ’ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ εἶπω ὅτι τοιαῦτα διδάγματα, προβαλλόμενα μάλιστα παραδειγματικῶς ἵνα... προφυλάξωσι τοὺς μὴ εἰδικοὺς ἀπὸ πλανῶν, ἀποτελοῦσι κόλαφον κατὰ τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης.

Φθόγγος z (z-Laut) ἀντίστοιχος πρὸς ὅτι ἡμεῖς γράφομεν διὰ τοῦ τσ εἶναι ἀνύπαρκτος ἐπιστημονικῶς. Ἀπλούστατα διότι τὸ τσ δὲν εἶναι ἀπλοῦς φθόγγος, ὡς νομίζει ὁ κ. Ἀνδριώτης, ἀλλὰ σύμπλεγμα τῶν φθόγγων τ+σ. ἀπαγορεύεται δὲ ἡ ἀκριβολόγος ἐπιστημονικὴ παράστασις αὐτοῦ δι’ ἑνὸς συμβόλου. Ὁ πολὺς M. Grammont, Traité de Phonétique σ. 107 κἑξ., περι-

γράφων τὸ ἡμίκλειστον τοῦτο σύμπλεγμα εἰς τὸ κεφάλαιον *Combinaisons de phonèmes*, ἐπιλέγει σ. 108: «Puisqu'une mi-occlusive n'est pas un phonème unique mais le groupement de deux phonèmes, elle doit être transcrite par deux lettres en vertu du principe: un signe pour chaque son et un son pour chaque signe. On a toujours transcrit par deux lettres les mi-occlusives telles que *pr* ou *py*; il n'y a aucune raison pour ne pas transcrire également par deux lettres les mi-occlusives telles que *ts* (et non *c* comme en slave) ou *tś* (et non *ć* comme en sanskrit)».

Τὸ σύμβολον *z* ἐν τῇ Γερμανικῇ δὲν δηλώνει φθόγγον τινά, ἀλλὰ τὸ φθογγικὸν σύμπλεγμα *t+s*, εἶναι δηλονότι ἀνάλογον πρὸς τὰ ἡμέτερα ταχυγραφικὰ σύμβολα *ξ* καὶ *ψ*, τὰ δηλοῦντα τὰ συμπλέγματα *κ+s* καὶ *π+s*. Τοῦτο εἶναι πασίγνωστον καὶ στοιχειῶδες, φέρεται δὲ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς σχολικὰς γραμματικὰς ὡς παράδειγμα τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ *πρακτικῶς* (οὐχὶ ἐπιστημονικῶς) λόγους χρησιμοποιοῦμεν πολλάκις ἐν σύμβολον πρὸς παράστασιν δύο φθόγγων ὡς καὶ ἀντιθέτως περισσότερα σύμβολα πρὸς παράστασιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φθόγγου¹.

Ὁ φθόγγος *z* (*z-Laut*) ἐν τῇ φωνητικῇ ἐπιστήμῃ δὲν εἶναι τὸ σύμπλεγμα *t+s*, ὡς ἐνόμιζεν ὁ κ. Ἀνδριώτης, ἀλλὰ τὸ ἡχηρὸν τοῦ *s* ἦτοι τὸ *ζ*. Περὶ τούτου θὰ πεισθῇ οὗτος ἂν λάβῃ τὸν κόπον νὰ φυλλομετρήσῃ οἰονδήποτε γενικὸν γλωσσολογικὸν ἢ εἰδικὸν φωνητικὸν ἐγχειρίδιον, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τὸ τοῦ *Forchhammer*², ὅπερ συχνάκις ἐπικαλεῖται οὗτος, ἀλλὰ καὶ συστηματικῶς ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ. Αὐτόθι σ. 62 διδάσκεται: «[s] εἶναι ὁ συνήθης, πανταχοῦ ἐμφανιζόμενος, ἄηχος, ὄξυς συριστικὸς φθόγγος, τὸ γερμανικὸν τελικὸν *s* εἰς τὸ *das* ἦτοι τὸ *β* εἰς τὸ *daß* ἦτοι τὸ *z* εἰς τὸ *Witz*.—[z] εἶναι ὁ ἀντίστοιχος, ἐπίσης πολὺ διαδεδομένος ἡχηρὸς φθόγγος, τὸ γερμανικὸν ἀρχικὸν *s* εἰς τὰ *See, beseelt*»³.

¹ Περὶ τοῦ ζητήματος ἰδὲ Ο. Behagel, *Die deutsche Sprache*, σ. 197, H. Hirt, *Geschichte der deutschen Sprache*, σ. 141, E. Sievers, *Phonetik*⁴, σ. 163 κλπ. Ἐπιθετὸν ἔτι Γ. Χατζιδάκις ἐν *MNE* 1,610 διδάσκοντα: «Ἐν πάσῃ ἀνεξαιρέτως γλώσσῃ, ἐχούσῃ ἱστορικὴν, οὐχὶ φωνητικὴν ὀρθογραφίαν, ἀμφότερα τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἦτοι ἡ διὰ πολλῶν γραμμάτων παράστασις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φθόγγου καὶ ἡ δι' ἑνὸς μόνου γράμματος δῆλωσις πλειόνων φθόγγων, εἶναι ἀρκούντως συνήθη».

² *Die Grundlage der Phonetik*, Heidelberg 1924, σ. 62.

³ Ἰδὲ ἔτι E. Sievers, *Phonetik*, σ. 120 κ.ἐξ., Meillet-Prinz, *Einführung*, σ. 48, Schrijnen-Fischer, *Einführung*, σ. 185, M. Grammont, *Traité de Phonétique*, σ. 69, J. Vendryes, *Le Langage*, σ. 29, F. de Saussure, *Cours de Linguistique Général*⁵, σ. 73, M. Lejenne, *Traité de Phonétique grecque*, σ. 94 κ.ἐξ.

Οίσοσδήποτε φωνητικῶς κατατοπισμένος (phonetisch Orientierter) ἀναγνώστης τοῦ κ. Ἀνδριώτου θὰ νομίσει ὅτι ὑπὸ τὰ φωνητικὰ αὐτοῦ *Monstra λύνζ, κάνζ, ἔλζα, δούλζ, γύρζι, παίρζ, μαρτύρζ, φορζές*, δηλοῦνται οἱ τύποι *λύνζ, κάνζ, ἔλζα, δούλζ, γύρζι, παίρζ, μαρτύρζ, φορζές*.

Ὁ γράφων *λύνις, δούλις, παίρις* κλπ., ὡς ἔγραψαν οἱ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδριώτου κατηγορηθέντες ὡς μὴ μεμνημένοι τὴν φωνητικὴν (mit der Phonetik nicht vertraut) Οἰκονομίδης, Dawkins, Τζάοτζανος, ἀποδίδει ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θέλει νὰ ἔκφραση, ἤτοι ἐπιτυγχάνει τὸν ὑπὸ τῆς γραφῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, ἐνῶ ὁ γράφων, ὡς ὁ κ. Ἀνδριώτης, *λύνζ, δούλζ, παίρζ*, κλπ. σκέπτεται ἄλλα καὶ ἄλλα γράφει· σκέπτεται ἀνύπαρκτον φθόγγον *ις* καὶ χαρακτηρίζει τοῦτον ὡς φθόγγον *z* (*z-Laut*)=ζ, ἤτοι ἀδυνατεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ γραφικὰ σύμβολα πρὸς ἔκφρασιν τοῦ διανοήματος αὐτοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ἐλαττωματικότης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου (Ermangelung eines Zeichens σ. 115) ἐκεῖνο ὅπερ ἐπήνεγκε τὴν σύγχυσιν εἰς τὸν κ. Ἀνδριώτην, ἀλλ' ἡ ἐκ μέρους αὐτοῦ ἄγνοια στοιχειωδῶν φωνητικῶν ζητημάτων.

Ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε νὰ περιπέσει ὁ κ. Ἀνδριώτης εἰς ἐπικίνδυνον φωνητικὴν δίνην. Ἐπιχειρήσας δηλαδὴ θεωρητικῶς καὶ διὰ παραδειγμάτων νὰ ἀποδείξῃ πόσον παραπλανητικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοσις ἑνὸς φθόγγου διὰ δύο γραμμάτων¹, ἀπέδειξεν ἀντιθέτως ὅτι αὐτός, «εἰδικὸς φωνητικὸς» καὶ καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας ἐν Πανεπιστημίῳ, ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνῃ μεταξὺ προφορᾶς καὶ γραφῆς. Περιέπεσαν οὕτως ὁ ἴδιος εἰς τὸ σφάλμα ἐκεῖνο δι' ὃ ἀδίκως κατηγορεῖ ἄλλους, ἐπικαλεσθεὶς μάλιστα ἐντυπωσιακῶς τὴν ὀρθὴν προειδοποίησιν τοῦ *O. Jespersen*²: «Οὐδεμία πλάνη δύναται νὰ συντελέσῃ περισσότερον πρὸς ζημίαν ἑνὸς φωνητικοῦ ἢ ἑνὸς γλωσσολόγου γενικῶς ἢ ἡ ἐξῆς: Τὸ νὰ συγχέῃ τοὺς φθόγγους πρὸς τὰ γράμματα, τὴν προφορὰν πρὸς τὴν γραφὴν» (Ἀνδρ. σ. 111). Ἡ εἰρωνεία τῆς τύχης ἠθέλησεν οὕτως ὥστε (Die Ironie des Schicksals wollte es, dass Ἀνδρ. σ. 124) τὰ ὄπλα, τὰ ὅποια ὁ κ. Ἀνδριώτης κατηύθυνεν ἀδεξιῶς καὶ ἀδίκως ἐναντίον ἄλλων νὰ στραφῶσιν ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου.

Θὰ δεῖξω τώρα καὶ τὴν πηγὴν, ὅθεν ἤντησεν ὁ κ. Ἀνδριώτης τὰς ἀνωτέρω περὶ φθόγγων καὶ συμπλεγμάτων περιφήμους γνώσεις αὐτοῦ. Εἶναι ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς) τοῦ Ὑπουργείου «ἐκεῖνη πρὸς προοιδεάστηκαν ἐμπνευσμένοι πρωτοπόροι τῆς νεώτερης πνευματικῆς Ἑλλάδας» (sic) καὶ ἡ ὁποία «θ' ἀνταποκριθῆ στίς προσδοκίαις καὶ στίς

¹ Ἐννοεῖται ὅτι ἡ διὰ πρακτικούς λόγους παράστασις ἑνὸς φθόγγου διὰ δύο γραμμάτων δὲν εἶναι παραπλανητικὴ μάλιστα δὲ πολλάκις εἶναι ἱστορικῶς ἀναγκαία καὶ συνήθης, ὡς ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω.

² *Phonetische Grundfragen*, Leipzig - Berlin 1904, σ. 1.

ἀξιώσεις τοῦ κράτους, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου, τῶν συγγραφέων, τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῆς φωτισμένης κοινωνίας»! (Πρόλογος αὐτῆς σ. λα΄).

Αὐτόθι σ. 31 διδάσκεται ὅτι τὸ *τσ* καταλέγεται μεταξὺ τῶν *διψήφων συμφώνων* (§ 61 β). Τὸ *τσ* καὶ τὸ *τζ*: *τσιμπῶ*, *ἔτσι*, *κοριτσιόσικος*, *Ἐλενίτσα*, *Μπότσαρης*, *Τοιμισκῆς*, — *τζάμι*, *τζιτζικας*, *Χαιτζῆς*, *Καρατζάς*, *Τζαβέλλας*... § 62. Σὲ πολλές λέξεις πρὶν ἀπὸ τὸ *τζ*, *τσ* ὑπάρχει ἓνα *ν*: *νεράντζι*, *βιολοντσέλο*. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὑπάρχουν κάθε φορὰ δύο φθόγγοι¹: τὸ *ν* καὶ ἓνα *τζ* ἢ *τσ* πὺ ἀκολουθεῖ².

Ταῦτα ἐν ἀντιθέσει, ὡς εἶδομεν, πρὸς τὴν ἐπιστήμην διδάσκει ἡ Γραμματική, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ὁποίας ἐγραμμάτευεν ὁ κ. Ἀνδριώτης: ἀπὸ ταύτης δὲ παρέλαβεν οὗτος τὸ ψευδοδίδαγμα καὶ τὸ κατεχώρισεν εἰς τὴν εἰδικὴν φωνητικὴν πραγματείαν ὡς ὑπόδειγμα (Musterbeispiel).

Ὁρθῶς λοιπὸν ἐδίδαξαν οἱ Οἰκονομίδης, Dawkins καὶ Τζάρτζανος, ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις πρόκειται περὶ «ἀναπτύξεως» ἐνὸς *τ* μεταξὺ *ν* καὶ *σ*, *λ* καὶ *ς*, καὶ *ρ* καὶ *σ*, καὶ ὀρθῶς ἔγραψαν *λύντις*, *παίρις*, *δούλις* κλπ. Τὸ φαινόμενον εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡρμηνευμένον. Πρόκειται περὶ μεταβατικοῦ φθόγγου (Übergangslaut), ἐμφανιζομένου πολλάκις κατὰ τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐκφώνησιν τῶν δυσπροφέρετων συμφωνικῶν συμπλεγμάτων *νς*, *λς*, *ρς*, ἥτοι περὶ φαινομένου ὁμοίου πρὸς τὰς περιπτώσεις ἐνθα ἐμφανίζεται ἐν *β* ἢ ἐν *δ* μεταξὺ ἐνὸς ἐρρίνου καὶ ἐνὸς ὑγροῦ τοῦ τύπου *ἄμ(β)ροιος*, *ἀν(δ)ρός*³. Ἡ φύσις τοῦ μεταβατικοῦ τούτου φθόγγου (Übergangslaut) ἐξαρτᾶται, ὡς εἶναι φυσικόν, κατὰ μὲν τὴν ἄρθρωσιν ἐκ τοῦ πρώτου συμφώνου τοῦ συμπλέγματος, διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐξησης τῆς *μεταστάσεως* (méta-stase ἢ détente γαλλ., Ausgang γερμ., Off-glide ἀγγλ.) αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸν ἦχον ἐκ τοῦ δευτέρου. Ἐὰν δῆλον ὅτι ὁ πρῶτος φθόγγος τοῦ συμπλέγματος εἶναι ὀδοντικός, ὁ μεταβατικὸς φθόγγος

¹ Καὶ ὅμως ὁ Ψυχάρης διδάσκει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς τὰ ἑξῆς: «Στὴ μελιτζάνα καὶ σ' ἄλλα παρόμοια ἔχουμε νὰ προσέξουμε σὲ τρεῖς ἦχους... τοὺς ἦχους — ν δ ζ —», Μεγ. Ρωμ. Ἐπιστημ. Γραμμ. II σ. 177.

² Πβ. καὶ σ. 32 § 63 ἐνθα καὶ πάλιν τὰ συμπλέγματα *τσ*, *τζ* χαρακτηρίζονται ὡς... σύμφωνα: «Τὰ σύμφωνα διαίρουσται: Α... Β ἄηχα κ, π, τ, χ, φ, θ, σ, τσ, λ, μ, ν, ρ, ἡχηρά γ, β, δ, μπ, νι, γκ, ζ, τζ. Αἰσθανόμεσθε τὸν ἦχο τῶν ἡχηρῶν, ἀκουμπώντας τὸ δάχτυλο στὸ λαϊμὸ ἐμπρός». Διδάσκεται σὺν τοῖς ἄλλοις ἐνταῦθα ὅτι τὰ σύμφωνα λ, μ, ν, ρ, εἶναι... ἄηχα!

³ Ἰδ. Κ. Brugmann, Grundr.² I § 953 σ. 953 σ. 826-7, Γ. Χατζι. δάκι, Ἀκαδ. Ἀναγ.² I σ. 61 καὶ 490, E. Schwyzer, Griechische Grammatik, σ. 276-7, M. Lejenne, Traité de Phonétique grecque, σ. 133. Ὁ κ. Ἀνδριώτης παραπέμπει διὰ τὸ φαινόμενον εἰς πραγματείαν τοῦ E. Schwyzer ἐν KZ 61 (1934) σ. 232 ἐνθα ὅμως γίνεται λόγος δι' ἄλλα πράγματα τελείως ἄσχετο καί, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ κατωτέρω (σ. 233 κέξ.), τελείως ἀκατανόητα δι' αὐτόν.

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ "Ετος ΙΗ'

είναι επίσης οδοντικός (τ ἢ d), ἂν δὲ χειλικός, χειλικός (π ἢ b)¹. Ἡ ἠχηρότης ἢ μὴ αὐτοῦ ἐξαρτάται ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦντος συμφώνου πρὸς ὃ ἀφομοιοῦνται οὗτος κατ' ἤχον κατὰ τὸν νόμον τοῦ συμπνευματισμοῦ². Περιπτώσεις οἷαι *λύνης, δούλης, κλπ. καὶ Ἀβράμης, χειροβλους, Οὐνδρα* (Οὔνδρα) κλπ. εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθῶσιν ἐπιστημονικῶς καὶ νὰ ἐρμηνευθῶσι κατὰ διάφορον τρόπον, ὡς ἔπραξε τοῦτο ὁ κ. Ἀνδριώτης. Τὸ φαινόμενον χαρακτηρίζει ὡς *différenciation* ὁ καθηγητὴς *A. Meillet*, καὶ γράφει ἐν τῇ περιφῆμῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ *De la différenciation des phonèmes*³ σ. 24: «ici la nasalité n'a été supprimée qu'à la fin de la consonne et par suite l'explosion est dépourvue de tout élément nasal et donne l'impression de *b, d*; ce *d*, et ce *b* viennent naturellement se confondre avec ceux qui existaient déjà dans la langue». Ὁ δὲ καθηγητὴς *H. Pernot*, *Phonétique des parlars de Chio* πραγματευόμενος τὸ αὐτὸ ζήτημα ἐν τῷ κεφαλαίῳ «περὶ συμπτώσεως διαρκοῦς ἠχηροῦ μετὰ διαρκοῦς ἀήχου» ἐνθα κανονικῶς πρέπει τὸ διαρκὲς ἄηχον νὰ τραπῇ εἰς στιγμιαῖον ἄηχον γράφει σ. 377: «Le groupe *rs* se maintient (δηλ. ἀμετάβλητον), car *s* n'a pas de momentanée correspondante; cependant la tendance est si fort que, sur certains points, à Pyrgi notamment, un *t* se développe devant *s*: *πέρσι pertsí*» παραπέμπει δ' εἰς τὸ κεφ. «περὶ ἀναπτύξεως συμφώνων» ἐνθα σ. 535 ἀναφέρει ὡσαύτως ἐκ διαφόρων χωρίων τῆς Χίου τοὺς τύπους *ἀρτσιενικός, καθάρτσιο, κουρτσάροι κ.ἄ.* καὶ καταλήγει: «Ce phénomène est de même nature que le développement bien connu d'un *b* entre *m* et *r*, d'un *d* entre *n* et *r* et rentre, à notre avis, dans la règle générale des groupes de deux consonnes. On peut en rapprocher *γλυκάνησος > γλυκάντσους, χιόνιζεν > χιόνιζιν, μέλισσα > μέλτσα, μπάλσαμον > μπάλτσαμον* etc. (*Bountonas, Velvento* 17, 22; voir aussi *Oekonomides, Pont*, 12 not 3)⁴.

Ταῦτα πάντα, στοιχειώδη καὶ βασικά διὰ τὴν φωνητικὴν ἔρευναν γενικῶς καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὑπῆρξαν διὰ τὸν κ. Ἀνδριώτην *terra incognita*.

¹ Ἰδ. Γ. Χατζιδάκιν, Ἀκαδ. Ἀναγν.² I σ. 490 καὶ A. Thumb, Handb. σ. 25. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ὡς γνωστόν, τὸ σύμπλεγμα ἐρρίνου + συριστικῷ ἐρρυθμίζετο ἄλλως, ἤτοι ἀποβολὴ ἄνευ συνειπεῶν, ἀποβολὴ μετ' ἀναπληρωτικῆς ἐκτάσεως κλπ. (Χατζιδ. ἐνθ' ἄν. σ. 326 κ.ἑξ.). Ἡ ἐν τῇ Νεοελληνικῇ ἐμφάνισις μεταβατικῶ τ μεταξὺ ἐρρίνου καὶ συριστικοῦ ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἕλλας ἀδελφᾶς γλώσσας, ὡς π.χ. τὴν Ἰνδικήν: *rājantsoma < rājan soma = «ὦ βασιλεῦ Soma»* Ἰδ. K. Brugmann, Grundr.² I § 401,6 σ. 353 καὶ § 953 σ. 827 καὶ M. Grammont, *Traité de Phonétique*, σ. 234 κ.ἑξ.

² Γ. Χατζιδάκιν, ἐνθ' ἄν. σ. 412 κ.ἑξ.

³ *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris* 12 (1901/3) σ. 14 κ.ἑξ.

⁴ Ἰδ. καὶ A. Μπούτουραν ἐν Ἀγωγῇ 1 (1917), ἀνάτυπον σ. 6.

B'

Πολλαχού τῆς πραγματείας αὐτοῦ ὑποστηρίζει ὁ κ. Ἀνδριώτης ὅτι τὸ σύμπλεγμα δύο μεταστένων φθόγγων (Engelaute) δὲν εἶναι ἀνεκτὸν ὑπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ φωνητικοῦ συστήματος¹ πβ. σ. 122: «im Neugr. ganz normale Dissimilation von zwei aufeinanderfolgenden Engelaute», σ. 119: «Da beide Konsonanten Engelaute (Spiranten) sind, was das neugr. Lautsystem nicht dulden kann», σ. 120: auch hier Dissimilation der Verbindung zweier Engelaute», σ. 122: «zwei Engelaute nacheinander sehr unbequem im neugr. Lautsystem sind».

Ἐπισημασθέντος οὗτος εἶναι ἀνάξιος ἐρευνητοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης. Εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν φθόγγων τούτων ἀναφέρονται δύο καὶ μόνον φωνητικοὶ νόμοι τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τοὺς ὁποίους διετύπωσε πρὸ 65 ἐτῶν (1883) ἐν τῇ ἐπὶ Ὑφηγεσίᾳ διατριβῇ αὐτοῦ ὁ Χατζιδάκις (ιδ. ΜΝΕ 1, 161 κέξ. 163 κέξ.), ἠρμήνευσε δὲ φωνητικῶς πρὸ ἡμίσεος περιῖπου αἰῶνος ὁ Meillet ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ *De la différenciation des phonèmes* σ. 14 κέξ. Κατὰ τὸν πρῶτον τῶν νόμων τούτων δὲν συμπεφέρονται ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ δύο δασέα, ἀλλὰ πάντοτε τὸ δεύτερον σύμφωνον τοῦ συμπλέγματος τρέπεται εἰς κλειστὸν φθάνω, εὐχή, χιτῆς κλπ. > φτάνω, εὐκή, χιτῆς κλπ. Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον πᾶν θ καὶ χ τρέπεται εἰς τ, κ κατόπιν τοῦ σ, διαλεκτικῶς δὲ καὶ πᾶν σφ τρέπεται εἰς σπ: ἀσθενής, σχίζω κλπ. > ἀσπενής, σκίζω κλπ. διαλεκτικῶς δὲ καὶ σπάζω, σπίγγω κλπ. ἀντὶ σφάζω, σφίγγω κλπ.¹ Ὁ καθηγητὴς Meillet ἐξακριβώσῃ τὸ φαινόμενον ὡς différenciation, ὑποστηρίζας ὅτι πρέπει νὰ διακρίνηται τοῦτο τῆς γνωστῆς ἐν τῇ γλωσσικῇ ἀνομοιότητος.

² Ἀντιθέτως πρὸς ὅσα ἐπιβάλλουσιν οἱ ἀνωτέρω δύο νόμοι, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς μέρος μόνον τῶν μεταστένων φθόγγων², καὶ δὴ εἰς

¹ «σφ subsiste, sans doute parce que φ et une labio-dentale et par suite ne se prête plus à la transformation en ρ; d'ailleurs on a σφ de σφ dialectalement» A. Meillet, ἐνθ' ἄν. σ. 17: ιδ. καὶ Γ. Χατζιδάκιν ΜΝΕ 2,411. Κατὰ δὲ τὸν Γ. Ψυχάρην, Μεγάλ. Ρωμ. Γραμματ. II σ. 49: «Μοιάζει σάν παραστράτημα στὸ νόμο μας τὸ ζεβγάρωμα σφ, ποὺ στὴν κοινὴ σπ δὲν γίνεται. Νὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς χειλόχειλο τὸ φ' λοιπὸν ὁ ἦχος, πρὸ ξαστενισμένους ἀπὸ τοὺς ἄλλους ξακολουθητικούς ἀχορδόηχους, μαζώνει δηλαδὴ λιγώτερο ἀέρα, μοιάζει περισσότερο μὲ ξαφνικόνε».

² Ἀναφέρονται δὴλον ὅτι μόνον εἰς τοὺς ἀήχους μεταστένους φθόγγους, διότι οἱ ἠχηροὶ συνάπτονται ἄριστα πρὸς ἀλλήλους.² Ἰδ. καὶ Γ. Ψυχάρην ἐνθ' ἄν.: «Ἡ Νεοελληνικὴ θέλει πάντα ἕναν ἀχορδόηχο ξακολουθητικὸ μ' ἕναν κατοπινὸ του ξαφνικὸ ἀχορδόηχο. Δὲ θέλει πλάι μίτε δυὸ ἀχορδόηχους ξαφνικούς—ΠΤ ἢ ΚΤ—μίτε

περιπτώσεις ὀρισμένων πλοκῶν αὐτῶν, ὁ κ. Ἀνδριώτης ὑπεστήριξε ὅτι τὸ νεοελληνικὸν φωνητικὸν σύστημα δὲν ἀνέχεται τὴν ἀλληπαλληλίαν δύο οἰωνδῆποτε μεταστένων φθόγγων!!

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔγραψεν ὅσα ἔγραψε χωρὶς ποτὲ νὰ ἔχη ἀσχοληθῆ μὲ τὴν φύσιν καὶ τὰς σχέσεις τῶν φθόγγων τούτων. Διότι οἱ μεταστένοι φθόγγοι τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἔρχονται κανονικῶς εἰς τὰς ἑξῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις: Α) Οἱ μέσοι β, γ, δ συνάπτονται κανονικῶς καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἄλλους μεταστένους φθόγγους ὡς ἑξῆς: α) πρὸς ἀλλήλους βγ: ἀβγό, βγαῖνω, βγάζω, φεύγω κλπ. βδ: ἑβδομάδα, ἑβδομήντα, βδέλλα κλπ. γδ: ἀμύγδαλο, γδέρω, λίγδα κλπ. β) πρὸς ἄλλους μεταστένους φθόγγους: βλ: ἀβλάκι, βλαστήμια, βλέπω κλπ. βρ: βράχος, βροῖσκω, βρομα κλπ. γλ: γλάρος, γλείφω, γλῶσσα κλπ. γρ: ἀγρός, γρασίδι, ζωγράφος κλπ. δρ: ἀδρός, δραχμή, δρόμος κλπ. Β) Οἱ δασεῖς φ, χ, θ δὲν συνάπτονται κανονικῶς πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ ὡς εἶδομεν, τρέπουσι τὸ β' σύμφωνον τοῦ συμπλέγματος εἰς κλειστόν. Συνάπτονται ἔν τούτοις κανονικῶς πρὸς τοὺς ὑγροὺς μεταστένους φθόγγους: φλ: φλασκί, φλέβα, φλόμος κλπ. φρ: ἀφρός, φρυγανέα, φρούδι κλπ. χλ: ἀχλάδι, σαχλός, χόχλος κλπ. θρ: ἀθροπος, βόθρος, θρασίμι κλπ. θλ: ἀθλητής, ἄθλιος, θλίμι κλπ. Γ) Οἱ ὑγροὶ λ, ρ συνάπτονται κανονικῶς καὶ πρὸς ἀλλήλους: ἀρλούμπα, μουρλός, πάρα κλπ. καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς μεταστένους φθόγγους. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὰ συμπλέγματα ταῦτα τὸ λ τρέπεται συνήθως εἰς ρ, ἔχομεν κυρίως συμπλοκάς ρ μετ' ἄλλων μεταστένων φθόγγων: α) ρ+μέσῳ: ρβ: Ἀρβανίτης, ἀρβύλα, Σέρβος κλπ. ργ: ἀργά, ἀργαλιός, ἐργάτης κλπ. ρδ: ἀρδεύω (οὐχὶ λόγιον), μπερδεύω, πέρδικα κλπ. β) ρ+δασεῖ: ρφ: ὄρφανός, ὄρφος, στέρφος κλπ. ρχ: ἀρχαῖος, ἀρχηγός, ἀρχοντικὸ κλπ. ρθ: ἀρθούνη, ἤρθα, δρθός κλπ. γ) ρ+συριστικῶ: ἀρσενικός, βάρσαμος, Περσία κλπ. Δ) Οἱ συριστικοὶ σ, ζ συνάπτονται μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν μεταστένων φθόγγων καὶ δὴ εἰς τρόπον ὥστε ὅταν ἀκολουθῆ ἄηχον συνάπτεται σ, ὅταν ἠχηρόν, ζ: α) μετὰ τῶν μέσων (σ=z): ἀσβός, σβήνω, ποιός βήχει κλπ. πρώτης γραμμῆς, ἕνας γέρωσ, σγαρδέλλι κλπ. ἕνας-δύο, πρῶτος δῆμαρχος, ἄς δώση κλπ. β) μετὰ τῶν δασέων: σφαλίζω, σφαλιάρα, σφήνα κλπ. Μετὰ τῶν χ, θ δὲν συνάπτονται εἰς συλλαβήν, διότι ἐμποδίζει ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς νόμος, συνάπτονται ὅμως ἔν συνεπείᾳ: μᾶς χωρίζει, νὰ σᾶς χωρῶ, καλὸς χορὸς κλπ. ἕνας θεός, ποιός θεῖος, παλαιὸς θόλος κλπ. γ) μετὰ τῶν ὑγρῶν λ, ρ (σ=z). Ἐν λέξει μόνον εἰς τινὰς ξένας λέξεις οἶον ἀσλάνη (τουρκ.) κ.ἄ. ἔν συνεπείᾳ δὲ κανονικῶς: ἕνας λαγός, τῆς λύρας, τοὺς λόγους κλπ. μᾶς ρωτᾶς, ποιός ράφτης, τοῖς οἴζεις κλπ.

δύο ἀχορδῶνους ἑξακολουθητικούς—ΣΧ ἢ ΣΘ—...» καὶ σ. 51: «Μὲ τοὺς ἑξακολουθητικούς χορδῶνους κόπο δὲ νιώθεις κανένα. Παίρνει φόρα τὸ φυσοῦνη καὶ λέμια μὰ μορφὰ δύο ἑξακολουθητικούς χορδῶνους ζςΒΓαρωμένους, ὅποιοι κι ἂν εἶναι» ἰδ. καὶ Ρόδα καὶ Μῆλα 3, σ. 87.

Ἔδειξα, νομίζω, ἐπαρκῶς ὅτι εἶναι τελείως ἀσύστατος καὶ ἀνεπισημονι-
κὸς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Ἀνδριώτου ὅτι δῆθεν δύο μεταστένουσ φθόγγους
«δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῆ τὸ νεοελληνικὸν φωνητικὸν σύστημα»!

Αἰτία τῆς ἀσυγχαρήτου πλάνης αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ πάλιν ἡ βαθεῖα του
πίστις πρὸς τὴν Νεοελληνικὴν Γραμματικὴν (τῆς Δημοτικῆς) τοῦ Ὑπουρ-
γείου Παιδείας, ἐνθα § 193 σ. 86 διδάσκεται: «Δὲν μποροῦν νὰ γειτονέ-
ψουν δυὸ στιγμιαῖα σύμφωνα (κτ, πτ) ἢ δυὸ ἑξακολοουθητικά (χθ,
σχ, κτλ.) τρέπονται σ' ἑξακολουθητικὸ μὲ στιγμιαῖο». Ἴνα μὴ νομισθῆ ὅτι
παρεξηγῶ τὰ πράγματα, παραθέτω ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου καὶ τὸ τμήμα τὸ
ὁποῖον διδάσκει τίνα σύμφωνα χαρακτηρίζονται ὡς ἑξακολουθητικά σ. 32
§ 63: «Ἐξακολοουθητικά.— Σ' αὐτὰ βαστοῦμε τὴ φωνὴ ὅσο θέ-
λομε: γ, β, δ, χ, φ, θ, σ, ζ, λ, μ, ν, ρ».

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ κ. Ἀνδριώτης ἤντησεν ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω «Γραμ-
ματικῆς», διότι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην γραμματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης
ὑπὸ ἡμετέρων ἢ ξένων γραφεῖσαν καταχωρίζονται τοιαῦτα ψευδοδιδάγματα.
Τόσον βαθεῖα δὲ ὑπῆρξεν ἡ πίστις αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀνωτέρω περιεργα φωνη-
τικὰ διδάγματα, ὥστε καὶ εἰς νεωτέραν πραγματείαν χαρακτηρίζει ταῦτα ὡς
«βασικοὺς φωνητικοὺς νόμους τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, πού δὲν ἀνέχονται
κοντὰ κοντὰ δυὸ σύμφωνα ἑξακολοουθητικά ἢ δυὸ στιγμιαῖα καὶ ἀλ-
λοιώνουν τὸ ἓνα»!¹.

Γ'

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἰδείχθη ὅτι ὁ κ. Ἀνδριώτης ἀγνοεῖ
βασικοὺς φωνητικοὺς νόμους τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἔτι δ' ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ δια-
κρίνη τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν μεταστένων φθόγγων (Engelaute) τῆς
γλώσσης ἡμῶν. Ἀτυχῶς ὅμως οὗτος δὲν γνωρίζει οὐδὲ κἄν τίνες φθόγγοι
καλοῦνται μεταάστενοι. Ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε νὰ θεμελιώσῃ οὗτος πράγματι
ἐπὶ ἄμμου (auf Sand gebaut σ. 109), ὅσα, παρὰ τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστή-
μης ἦν θεραπεύει, ἐπύργωσε διὰ νὰ ἀποδείξῃ ἄλλους ὡς «μὴ εἰδικούς».

Ὁ λόγος ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ εἶναι ἂν ἀναπτύσσεται ἢ μὴ ἔρρινον
ἐν μεγάλῳ τμήματι τοῦ ὑλικοῦ ὅπερ παρατίθησιν ἐν τῇ μνημονευθείσῃ με-
λέτῃ αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλές. Γράφει λοιπὸν ὀρθῶς ἐν σ. 108 ὅτι
«τὸ πρῶτον ἐρώτημα ὅπερ προβάλλεται κατὰ μίαν τοιαύτην ἔρευναν εἶναι
νὰ ἀντιληφθῆ τις καλῶς τί τῇ ἀληθείᾳ ὀνομάζεται ἐν τῇ φωνητικῇ ἐπιστήμῃ

¹ Ἰδ. Ν. Ἀνδριώτου, Τὰ ὄρια τῶν βορείων, ἡμιβορείων καὶ νοτίων ἰδιω-
μάτων τῆς Θεράκης, Ἀρχεῖον Θερακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ θησαυροῦ 10
(1943/44) σ. 134.

ἔρρινον». Κατωτέρω δὲ ἐν σ. 112 οἶονεὶ ἀπαντῶν εἰς τὸ τιθέμενον τοῦτο βασικὸν ἐρώτημα, μεταφέρει τὴν διδασκαλίαν τοῦ O. Jespersen¹, καθ' ἣν «τὰ ἔρρινα εἶναι σύμφωνα σχηματιζόμενα μὲ φραγμὸν τοῦ στόματος καὶ ἀνοικτὴν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ρινικὴν κοιλότητα, ἐνῶ τὰ μέσα b, d, g εἶναι σύμφωνα σχηματιζόμενα μὲ φραγμὸν τοῦ τε στόματος καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης πρὸς τὴν ρινικὴν κοιλότητα».

Παρά τὴν ὀρθὴν δ' ὅμως ταύτην διδασκαλίαν τοῦ Jespersen, ἦν ἐπικαλεῖται, ὁ κ. Ἀνδριώτης ἀδυνατεῖ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν φύσιν τῶν ἔρριων καὶ κατατάσσει ταῦτα μεταξὺ τῶν μεταστένων φθόγγων (Engelaute), γεγονός ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἀγνοεῖ οὗτος ὅτι μετὰ στενοὶ (Engelaute) λέγονται οἱ φθόγγοι οἱ παραγόμενοι ἂν πον τοῦ στόματος «σχηματισθῇ μόνον στενὸν ἢ χάσμα τι, δι' οὗ νὰ διέρχεται ὁ ἐκβαλλόμενος ἀήρ», ἥτοι ἀντιτίθενται οὗτοι πρὸς τοὺς κλειστοὺς (Verschlusslaute), οἵτινες σχηματίζονται «ἂν πλήρης καὶ τέλειος φραγμὸς κατασκευασθῇ πον τοῦ στόματος»².

Ὁ κ. Ἀνδριώτης χαρακτηρίζει ἀπανταχοῦ τῆς πραγματείας αὐτοῦ (σ. 115, 120, 122, 123) τὰ ἔρρινα ὡς μεταστένους φθόγγους (Engelaute), στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς ἀπόψεως αὐτοῦ ταύτης διὰ νὰ... ἀνασκευάσῃ τὰ δῆθεν σφάλματα τῆς πραγματείας τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουκουλέ, δι' ἑνὸς νόμου, ὃν δημιουργεῖ ὁ ἴδιος καὶ καθ' ὃν δῆθεν «δύο μετὰ στενοὶ φθόγγοι δὲν εἶναι ἀνεκτοὶ ὑπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ φωνητικοῦ συστήματος». Καὶ ὁ «νόμος» αὐτοῦ οὗτος καὶ ἡ βία ἐφ' ἧς ἐθεμελίωσεν αὐτὸν εἶναι πράγματα ἀπροσδιόγιστα φωνητικῶς.

Μετὰ στενοὶ φθόγγοι (Engelaute) δὲν δύναται νὰ εἶναι οἱ ἔρρινοι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τινῶν ἐρευνητῶν κατετάσσοντο οὗτοι παλαιότερον, εἰς χρόνους καθ' οὓς δὲν εἶχεν εἰσέτι προχωρήσει ἡ φωνητικὴ ἐπιστήμη, μεταξὺ τῶν συνεχῶν φθόγγων, ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῶν νὰ παρατείνεται κατὰ βούλησιν ἢ ἔρρινος ἀντήχησις μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ἐκκρήξεως ἢ ἐκκροτήσεως. Διὰ τοῦτο ὁ καθηγητὴς A. Meillet ἐρμηνεύει ὅτι «Le caractère continu des nasales est une conséquence immédiate de leur nasalité même» (ἐνθ' ἂν. σ. 19) καὶ ἐπεξηγεῖ ὅτι «Les nasales ne sont continues qu'au point de vue nasal; elles comportent dans la bouche une occlusion — la plus faible des toutes les occlusions, comme on sait — suivie d'une explosion» (αὐτόθ. σ. 24). Φανερόν ὅτι ὁ φθόγγος ὁ σχηματιζόμενος διὰ τινος ἐν τῷ στόματι φραγμοῦ, ὃν ἀκολουθεῖ ἐκκρότησις,

¹ Lehrbuch der Phonetik² σ. 124.

² Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² I σ. 54-55 καὶ O. Jespersen, ἐνθ' ἂν. σ. 13: «Dem Worte Verschluss parallel benutzen wir das Wort Eng e als technische Bezeichnung einer Einengung der mittleren Linie des Luftweges von der Art, dass beim Hindurchpressen der Luft ein selbstständiger Laut entsteht».

δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μετάρσενος (Engelaut). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἔνεκα τῆς ἀνωτέρω ἰδιότητος τῶν ἔρρινων, δὲν θὰ ἦτο ἴσως κατακριτέος ὁ κ. Ἀνδριώτης ἂν, γράφων πραγματείαν τινα γενικὴν οὐχὶ ὅμως εἰδικὴν φωνητικὴν, ἐχώριζεν ἀπὸ τῶν κλειστῶν φθόγγων τὰ ἔρρινα καὶ κατέτασσε ταῦτα εἰς ἀνεξάρτητον κατηγορίαν, ὡς συμβαίνει εἰς πολλά, ἰδίως τὰ παλαιότερα, γραμματικὰ ἐγχειρίδια¹. Εἶναι ὅμως ἀσυγχώρητον εἰς εἰδικὴν καὶ δὴ καὶ σκοποῦσαν τὸν ἔλεγχον φωνητικῶν ζητημάτων πραγματείαν, νὰ πραγματευθῆται οὗτος τὰ παντὸς εἶδους ἔρρινα, εἰδικῶς δὲ τὰ ἀρχικὰ καὶ τὰ μεταξὺ φθόγγων ἔρρινα, ὡς μεταστένους φθόγγους (Engelaute) καὶ νὰ συνάγῃ ἐκ τούτου φωνητικὰ συμπεράσματα.

Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀσυγχωρήτου αὐτοῦ διὰ γλωσσολόγον σφάλματος δὲν θὰ ἐκταθῶ εἰς θεωρίας, ἀλλὰ θὰ παραθέσω ἐν συντόμῳ τὴν διδασκαλίαν τῶν κυριωτέρων εἰδικῶν. Ὁ Ε. Sievers διδάσκων ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ἔρρινων χρησιμοποιεῖται ἡ ρινικὴ κοιλότης ἀπλῶς ὡς ἀντηχητικὸς χώρος ἐπάγεται: «Die einzelnen Species der Nasale aber beruhen auf der Verschiedenheit der Orte, an denen der *Mundraum* nach aussen hin *abgesperrt* wird. So erhalten wir wieder die Hauptgruppen der labialen, dentalen, palatale und gutturale Nasale»²: Διεξοδικωτέρα καὶ ἀκριβεστέρα εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ *O. Jespersen* ἐνθ' ἂν. Ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρασυρῶμεθα ὑπὸ τοῦ ὄρου ἔρρινα, διότι ἡ ρις δὲν δύναται νὰ μετέχη καθ' ὃν τρόπον τὰ χεῖλη καὶ ἄλλα ὄργανα εἰς παραγωγὴν φθόγγων (σ. 56) καὶ ὅτι προορισμὸς τοῦ ἰστίου τῆς ὑπερώας (Gaumensegel) δὲν εἶναι νὰ παράγῃ φθόγγους, ἀλλὰ νὰ ὀρίξῃ ἂν ὁ ἀλλαχοῦ που σχηματιζόμενος φθόγγος θὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ρινικῇ κοιλότητι παραγομένην ἀντήχησιν (σ. 65). Τοὺς ἔρρινους φθόγγους περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Ἐρρινοὶ φθόγγοι χρησιμοποιούμενοι συχνότατα εἰς ὅλας τὰς γλώσσας εἶναι ἐκεῖνοι διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ὁποίων σχηματίζεται φραγμὸς εἰς τι μέρος τοῦ στόματος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἀήρ νὰ διαφεύγῃ διὰ τῆς ρινός. Παράγεται ὁ φθόγγος [m] ὅταν ὁ φραγμὸς σχηματίζεται διὰ τῶν χειλῶν· οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν εἶναι ὁ [m] φθόγγος ἢ [b] προφερόμενον μὲ καταβιβασμένον τὸ ὑπερῶν ἰστίον ἢ μᾶλλον καλύτερον, ἐπειδὴ κυρίως ἡ ὑψωσις τοῦ ὑπερώου ἰστίου εἶναι ἐνέργεια θετικὴ διὰ τὸν φραγμὸν: ὁ φθόγγος [b] οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐν [m] μὲ ὑψωμένον τὸ ὑπερῶν ἰστίον. Καθ' ὃν τρόπον σχετίζεται ὁ [b] πρὸς τὸν [m] σχετίζεται καὶ ὁ [d] πρὸς τὸν [n] κ.ο.κ.» (σ. 56–57)³. Διὰ νὰ

¹ Καὶ ὁ E. Schwyzer, Griech. Grammi. χωρίζει τὰ σύμφωνα εἰς Verschlusslauten, Spiranten, Liquiden und Nasalen κλπ.

² Grundzüge der Phonetik⁴, σ. 116.

³ Καὶ ἐν σ. 11 διδάσκει ὅτι διὰ τοὺς τρεῖς φθόγγους p, b, m «ein Lippenelement gemeinsam ist, und zwar der *vollständige Verschluss*».

δείξει τὴν σχέσιν ἑρρίνων καὶ τῶν ἠχηρῶν κλειστῶν φθόγγων *b, d, g* ὁ Jespersen καταχωρίζει ἐν σ. 64 τὸ ἐξῆς ὠραῖον ἀνεκδοτόν: «Μεταβολὴ ὀνόματος: Πῶς λέγεσαι ᾽σὺ μικρούλλα;—Emma.—Εἶναι τὸ μοναδικόν σου ὄνομα!—᾽Οχι, κάποτε ὁ μπαμπᾶς μὲ ὀνομάζει Ebba.—Πότε;—᾽Οταν εἶναι συναχωμένος». Παρὰ ταῦτα ὁ κ. ᾽Ανδριώτης ὑπεστήριξεν ὅτι οὐδεμία ἀρθρωτικὴ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἑρρίνων ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τῶν ψιλῶν καὶ μέσων ἀφ᾽ ἑτέρου (*kein artikulatorisches Verhältnis zwischen Nasalen und Tenuen oder Medien vorhanden* ἐστ. σ. 113)!

Ἡ ρινικὴ κοιλότης ἔχουσα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κοιλότητα τοῦ στόματος, ἰσχυρὰ τοιχώματα, χρησιμεύει σχεδὸν μόνον ὡς ἀντηχητικὸς χῶρος¹. «Le canal nasal» διδάσκει ὁ F. de Saussure² «sert uniquement de résonateur aux vibrations vocales que le traversent; il n'a donc pas non plus le rôle de producteur de son». Διακρίνει δ᾽ οὗτος σ. 73 «trois types principaux d'occlusives: le type labial (*p, b, m*), le type dental (*t, d, n*), le type dit guttural (*k, g, η*) καὶ τονίζει ἐν σ. 72 ὅτι «les nasales *m, n, η* sont proprement des occlusives sonores nasalisées». Τὰ αὐτὰ διδάσκουσιν ὁ τε *M. Grammont* γράφων «Les occlusives nasales, c'est-à-dire les nasales qui s'articulent avec une occlusion buccale, correspondent toutes assez exactement à des occlusives non nasales»³ καὶ ὁ *M. Lejeune* ὅστις πραγματευόμενος περὶ τῶν ἑλληνικῶν φθόγγων γράφει: «Aux occlusives orales *b, d, g* correspondent les occlusives nasales *m, n, η*»⁴.

Ἔρχομαι τέλος εἰς τὸν καθαρῶς τεχνικὸν φωνολόγον J. Forchhammer, οὗτινος τὸ σύγγραμμα⁵, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, χρησιμοποιοεῖ μὲν ὁ κ. ᾽Ανδριώτης πολλάκις, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Περιγράφων οὗτος ἀπὸ σ. 52 κἄξ. τοὺς κλειστοὺς φθόγγους διακρίνει τούτους πρῶτον εἰς κατωχειλικοὺς (*Unterlippenlaute*) [*p, b, m*] εἰς ἐμπροσθογλωσσικοὺς (*Vorderzungenlaute*) [*t, d, n*] καὶ ὀπισθογλωσσικοὺς (*Hinterzungenlaute*) [*k, g, η*]. Διακρίνει ἔπειτα τούτους

¹ Ἐν τῇ ρινικῇ κοιλότητι παράγονται τὰ ἄηχα ἑρρίνα, ἄγνωστα ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ· ἰδ. K. Brugmann, Grundr.² I σ. 44.

² Cours de Linguistique Générale³, σ. 68.

³ Traité de Phonétique, σ. 94. Ὀλίγον καιωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι γράφει: «Les occlusives nasales les plus fréquentes sont la labiale *m*, pour laquelle les lèvres sont disposées à peu près comme *p* ou *b*; la dentale *n*, avec même position de la langue que pour *d*; la postalatale *η* correspondant pour la position de la langue à *η* postalatale». Ἰδ. πρὸς τούτους J. Vendryes, Le Langage, σ. 34.

⁴ Traité de Phonétique grecque σ. 124· ἰδ. καὶ σ. 21.

⁵ Die Grundlage der Phonetik, Heidelberg 1924.

εις ψιλούς, μέσους και ἔρρινους καί, ἀφοῦ καθορίζει τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφοράς, ὀρίζει ἐν σ. 56 τοὺς μὲν ψιλοὺς καὶ μέσους ὡς γνησίους κλειστοὺς φθόγγους (echte Verschlusslaute) τοὺς δὲ ἔρρινους «als Verschlusslaute mit offenem Gaumensegel (nasalierte Verschlusslaute)». Ἐλέγχων δ' οὗτος κατωτέρω σ. 82 τὴν ὑπὸ τοῦ Sievers ἐπιχειρηθεῖσαν διαίρεσιν τῶν συμφώνων παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἔρρινα καὶ τὰ ὑγρά δὲν πρέπει νὰ κατατάσσωνται ὁμοῦ, διότι «die Nasallaute [m, n, η] müssen wegen ihrer engen Verwandtschaft mit den Blählauten [b, d, g] unbedingt den Verschlusslauten angegliedert werden».

Ἐναγινώσκων τις τὰ ἀνωτέρω, ἄτινα ὑπῆρξαν πάντη ἄγνωστα εἰς τὸν κ. Ἀνδριώτην, θὰ διαπορῆ ἴσως καὶ θὰ θέλη νὰ μάθῃ πόθεν ἔτελος πάντων ἦντλησεν οὗτος τὰς περὶ ἔρρινων γνώσεις αὐτοῦ, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη καὶ ἠθέλησε νὰ διατυπώσῃ καινοφανεῖς νόμους τῆς νέας Ἑλληνικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀποδείξῃ μὴ τυγχάνουσαν τοῦ ὀρθοῦ τὴν πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουκουλέ. Ἡ ἀπάντησις εἶναι εὐκόλος. Προφανῶς οὗτος συνεβουλεύθη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν Νεοελληνικὴν Γραμματικὴν (τῆς Δημοτικῆς) τοῦ Ἐπισημοῦ Παιδείας, ἣτις διδάσκει ἐν § 21β σ. 17 καὶ § 63Γ σ. 32 κ.ά. ὅτι οἱ ἔρρινοι φθόγγοι μ, ν εἶναι ἐξ α κ ο λ ο υ θ η τ ι κ ὸ ἰ, ἦτοι μετὰστενοι φθόγγοι (Engelaute).

Δ'

Ἀπὸ σ. 120 κ.εξ. ὁ κ. Ἀνδριώτης πραγματεύεται περιπτώσεις, οἷον ἀπώλεια - ἀ μ π ὶ λ ε ι α, ἀράτης - ἀ ρ ἄ μ π η ς, βουτῶ - β ο υ ν τ ῶ, πελεκᾶνος - π ε λ ε γ κ ᾶ ν ο ς κλπ. καὶ ἐν συνεχείᾳ περιπτώσεις, οἷον ἀμασκάλη - ἀ μ π α σ κ ἄ λ η, ἀπανωγόμι - ἀ π α ν ω γ ὶ μ π ι κλπ., ἦτοι περιπτώσεις ἐν αἷς εἰς τὴν θέσιν ἐνὸς ἱστορικοῦ ψιλοῦ κ, π, τ ἢ ἐνὸς ἔρρινου μ, ν ὑποκαθίστανται τὰ συμφωνικά συμπλέγματα μπ, ντ, γκ.

Καὶ εἰς τὴν α' καὶ εἰς τὴν β' περίπτωσιν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ φαινομένου, ἦτοι περὶ ἀνομοιοτικῆς ἀναλύσεως ἱστορικῶς ὑπάρχοντος ἢ ἀναπτυχθέντος διπλοῦ ψιλοῦ (κ, π, τ) ἢ ἔρρινου (μ, ν) διὰ τροπῆς προκειμένου μὲν περὶ τῶν διπλῶν ψιλῶν (κκ, ππ, ττ) τοῦ π ρ ὶ τ ο υ ἐξ αὐτῶν εἰς ἔρρινον, προκειμένου δὲ περὶ τῶν διπλῶν ἔρρινων (μμ, νν) τοῦ δ ε υ τ ῆ ρ ο υ ἐξ αὐτῶν εἰς γνήσιον κλειστόν: ἀπωθῶ—ἀπῶθω—ἀ μ π ὶ θ ω, ἄμμος—ἄ μ π ο ς.

¹ Καὶ ὁ Γ. Ψυχᾶρης, Μεγάλῃ Ρωμ. Ἐπιστημ. Γραμμ. Β', σ. 136 κ.εξ. διδάσκει ἀναλυτικῶς καὶ ρητῶς ὅτι «τὸ ἀρχικὸ καὶ μεσιανὸ μ» εἶναι φθόγγος «πρόδροτος ξαφνικός», ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τὸ ν σ. 160 - 161.

Τοῦ φαινομένου τούτου παραδείγματα εὐρίσκομεν ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἐξῆς καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας τῆς ἐξειλίξεως τῆς ἡμετέρας γλώσσης : ἐπιγραφικὰ γλώντας, Μενίμπης (ἀντὶ Μενίμπης), Μυρρινοῦντα, κλπ. ἐκ παπύρων μαμπάρια (ἀντὶ μαππάρια < mappra), κρομβοπώλης ἀντὶ κρομμοπώλης, κοπρόλανκον ἀντὶ κοπρόλακκον κλπ., ἐκ συγγραφέων μογγίλαλος ἀντὶ μογίλαλος, παμπάζουσιν ἀντὶ παπάζουσιν, κόνκινος ἀντὶ κόκκινος, ἐπιγκέρνης παρὰ τὸ ἐπικέρνης, καμπυρίζω (παρ' Ἀσσίζαις) ἀντὶ καπυρίζω κλπ.

Πρόκειται περὶ σπουδαίου φαινομένου ἀπασχολήσαντος σχεδὸν πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντας μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας γλώσσης. Ἐπιστημονικῶς, ἤτοι φωνητικῶς, εἶναι λελυμένον τὸ ζήτημα ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ παλαιότερον διὰ παρατηρήσεων τῶν M. Grammont¹ καὶ A. Meillet², ἐσχάτως δὲ κατὰ τρόπον ἀναντίλεκτον διὰ τῆς σπουδαίας πραγματείας τοῦ καθηγητοῦ E. Schwyzer, *Dissimilatorische Geminatenauflösung als Folge von Übersteigerung* ἐν K.Z. 61 (1934) σ. 222 κ. ἐξ. ἐνθα καὶ ἐκτενῆς βιβλιογραφία³ καὶ διὰ τῆς συγχρόνου δημοσιεύσεως τοῦ συγγραμματος τοῦ καθηγητοῦ A. Pernot, *Introduction a l'étude du dialecte Tsakonien* σ. 122 κ.ἐξ.⁴

Πάντα ταῦτα ὡς καὶ τὴν ὅλην ἱστορίαν καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου ἀγνοεῖ ὁ κ. Ἀνδριώτης. Χωρίζει τὰς περιπτώσεις τοῦ αὐτοῦ φαινομένου καὶ ἐρμηνεύει τὰς περιπτώσεις ἄμμος—ἄμπος, ἀμασκάλη—ἀμπασκάλη, κτῶ. ὡς... τροπὴν τοῦ μ εἰς b καὶ τοῦ ν εἰς d ἀφοῦ προηγουμένως γράφει εἰρωνικῶς ἐπικρίων τὴν διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ Φ. Κουκουλῆ «Besässe der Vf. einen phonetischen Begriff von der Nasalität so hätte er sich bestimmt diese direkt lächerliche Auffassung erspart», ἥτις ἐπικρισις βεβαίως παραμένει νῦν ἔκθετος καὶ ἀντανακλᾷ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἴδιον, μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀσυγχωρήτου ἀγνοίας τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ φαινόμενον.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν τύπων ἀπώλεια—ἀμπώλεια, ἀράτης—ἀράμπης, βουτῶ—βουντῶ, πελεκᾶνος—πελεγκᾶνος κ.τ.δ., ἦν ἐπιχειρεῖ ἐν σ. 120—121 καταδεικνύει ἔτι καθαρότερον τὴν καταπληκτικὴν πρᾶ-

¹ La Dissimilation Consonantique dans les Langues Indo-européennes, Paris 1895, σ. 137· ἰδὲ ἔτι τοῦ αὐτοῦ *Traité de Phonétique*, σ. 232 κ.ἐξ.

² *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris* 12 (1903) σ. 26.

³ Ἰδὲ ἔτι τοῦ αὐτοῦ *Griech. Gramm.* σ. 231—2.

⁴ Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἀνωτέρω ἐρευνηταί, ἀνεξαρτήτως ἐργασθέντες, ἐπληροφόρησαν ἀλλήλους δι' ἀλληλογραφίας ὀλίγον πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐργασιῶν των, ὅτι κατέληξεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ἀγγέλλουσι δὲ τοῦτο μεθ' ἰκανοποίησεως εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν (Schwyzer, σ. 251—2, Pernot, σ. 125—6).

γματι αδυναμίας αυτού να πραγματοποιηθῆ, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, φωνητικά ζητήματα. Ἐποὶ προηγουμένως... ἀπορρίπτει παλαιότεραν θεωρίαν τοῦ Χατζιδάκι¹, προτάσσει τῆς ἰδικῆς του ἑρμηνείας τὰ ἑξῆς ἥμιστα μετροφόρα : «Δι' ἓνα φωνητικῶς προσανατολισμένον ἢ ἑρμηνεία εἶναι καὶ ἐδῶ ἀπλῆ» (Die richtige Erklärung liegt für einen phonetisch Orientierten auch hier einfach). Ἐν συνεχείᾳ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ τύποι ἀράμπης, ἀμπώλεια, βουντῶ, πελεγκᾶνος κλπ. προῆλθον ἐκ τῆς δυσχερείας ἧτις δημιουργεῖται ὅταν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ἑνὸς ἀήχου συμφώνου (ἐνταῦθα κ, π, τ) μεταξὺ δύο (ἡχηρῶν) φωνηέντων παρίσταται ἀνάγκη νὰ διακοπῆ πρὸς στιγμὴν ὁ κραδασμὸς τῶν φωνητικῶν χορδῶν διὰ νὰ ἐκφωνηθῆ τὸ ἄηχον σύμφωνον, εὐθὺς δ' ἀμέσως νὰ τεθῶσι καὶ πάλιν εἰς κραδασμὸν αἱ χορδαὶ πρὸς ἐκφώνησιν τοῦ ἀκολουθοῦντος φωνήεντος. Συνήθως, λέγει, ἀντίσταται τὸ ἄηχον σύμφωνον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν περιβαλλόντων αὐτὸ (ἡχηρῶν) φωνηέντων. Ἐνίοτε ὅμως, συνεχίζει, ἐκ λόγων ἀνέσεως (Bequemlichkeitsgründe) δὲν διακόπτεται ἡ ἡχηρότης, αἱ φωνητικαὶ χορδαὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ πάλλωνται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ συμφώνου καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ἄηχον σύμφωνον (π, τ ἢ κ) τρέπεται εἰς τὸ ἀντιστοιχοῦν ἡχηρὸν (b, d ἢ g). Τοιαύτη ἀνεξάρτητος (spontaner Wandel), καταλήγει, εἶναι γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων γλωσσῶν, ὡς τὰ Ἰσπανικὰ *maturus* > *maduro*, *amatus* > *amado*, τὸ Προβηγκιανὸν *sapo* > *sabo* κλπ.

Ἡ ἀνωτέρω ἑρμηνεία, μολονότι ἐξηνέχθη μετὰ τοσοῦτου κόμπου καὶ τοσαύτης πεποιθήσεως, εἶναι ξένη καὶ ἀντίθετος πρὸς τὰ διδάγματα τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι δυνατόν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ γλώσσῃ, ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ἐδῶ μὲν νὰ τελεῖται φωνητικὴ μεταβολὴ φθόγγου τινός, ἐκεῖ δὲ οὐχί. Ἐπ' ἴσοις ὅροις καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ φωνητικὴ τις μεταβολὴ ἐκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τὴν γλωσσικὴν κοινότητα. Εἶναι δυνατόν μόνον, ἐπειδὴ αἱ φωνητικαὶ μεταβολαὶ εἶναι χρονικῶς καὶ τοπικῶς περιορισμέναι, ἐν διαλέκτῳ τινὶ νὰ ἐμποδίζη τὴν μεταβολὴν τοπικὸς φωνητικὸς νόμος². Ἐπειδὴ ὅμως τὰ παραδείγματα ἅτινα παρατίθησι ὁ κ. Κουκουλῆς καὶ παραλαμβάνει ὁ κ. Ἀνδριώτης προέρχονται ἐκ διαφόρων τόπων, τινὰ δὲ μάλιστα, ὡς λ.χ. τὸ ἀμπώθω, εἶναι κοινά, ἡ προτεινομένη ἑρμηνεία εἶναι ἀδύνατος, ἔφ' ὅσον κατὰ τὴν νεοελληνικὴν ὁδῶσιν οὐδόλως ἐμποδίζεται ἡ προφορὰ ἀήχων συμφώνων μεταξὺ (ἡχηρῶν) φωνηέντων : ἀγαπῶ, ζητῶ, πλέκω κλπ³.

¹ Ἐπιστ. Ἐπετ. Πανεπ. 7 (1910/1911), σ. 61.

² Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσικὴ, σ. 61 κ.ἑξ., M. Grammont, *Traité de Phonétique*, σ. 166 κ.ἑξ.

³ Ἐμεῖς λ.χ. τοὺς ἀχορδόηχους ς, κ, ὅπως καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους, πάντα θὰ τοὺς προφέρουμε σάν ἀχορδόηχους ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀπὸ τοὺς χορδόηχους α, ο, ε,

Ὁ κ. Ἀνδριώτης ἐπεκαλέσθη πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως αὐτοῦ τὰ συμβαίνοντα ἐν ἄλλαις γλώσσαις, τῇ Ἰσπανικῇ καὶ τῇ Προβηγκιανῇ, ἀγνοῶν ὅτι ὅ,τι ἐπιτρέπουν οἱ φωνητικοὶ νόμοι γλώσσης τινὸς δὲν ἔπεται ὅτι ἐπιτρέπουν καὶ οἱ τῆς ἄλλης, ἦτοι ὅτι ἑκάστη γλῶσσα ἔχει ἰδίους νόμους ὑφ' ὧν διέπεται. Ἄν ὅμως ἦτο ἱστορικώτερος καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ πράγματα, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἡ μεταξὺ φωνηέντων τροπὴ ἀήχων κλειστῶν εἰς ἠχηρὰ κλειστά ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἰσπανικὴν νόμον¹, ἐνῶ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ὄδωσιν εἶναι κανονικὴ καὶ συνήθης ἡ προφορὰ ἀήχων κλειστῶν μεταξὺ φωνηέντων. Τοῦτο θὰ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ σκεφθῆ ὅτι ἄλλο τι συμβαίνει, νὰ ἐρευνησῆ τὴν παραδόσιν τῆς γλώσσης, νὰ εὔρη τοὺς ἱστορικοὺς προδρομοὺς τῶν σημερινῶν ἀμπώλεια, ἀράμπης κλπ. εἰς τὰ παραδοθέντα κρομβυπόλης, μαμπάρια, παμπάζουσι κλπ.², νὰ ἴδῃ πῶς ἐρμηνεύονται ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τότε ἀσφαλῶς θὰ ἐπληροφορεῖτο ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ δι' αὐτὸν ἀπετέλει πρόβλημα ἦτο διὰ τὴν ἐπιστήμην του ζήτημα ἀπὸ μακροῦ λελυμένον. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἀπέφευγε τὸ ἀσυνγώρητον διὰ γλωσσολόγον σφάλμα νὰ διδάξῃ ὅτι φωνητικὴ μεταβολὴ φθόγγου τινός, ὀφειλομένη εἰς τὴν θέσιν ἣν ἔχει ὁ φθόγγος οὗτος ἐν τῇ λέξει, δύναται ἐπ' ἴσοις ὄροις ἀλλαχοῦ μὲν νὰ τελῆται, ἀλλαχοῦ δὲ νὰ μὴ τελῆται.

Ἀποδεικνύεται τοιοῦτοτρόπως ἀγνοῶν, γλωσσολόγος αὐτός, τί καλεῖται φωνητικὴ μεταβολή, πότε καὶ ἐπὶ ποίοις ὄροις τελεῖται αὕτη, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀπίστευτον, πόσων εἰδῶν φωνητικὰς μεταβολὰς ἔχομεν καὶ πῶς ὀνομάζονται αὗται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ἀπόδειξις τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ἡ σύγχυσις εἰς ἣν περιέπεσον ἐν τῇ προσπαθείᾳ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἀνωτέρω ζήτημα. Ἐνῶ δηλαδὴ αἰτίαν τῆς τροπῆς τοῦ κ, π, τ εἰς μπ, ντ, γκ ἐν τοῖς ἀμπώλεια, βουνιῶ, πελεγκᾶνος κλπ. θεωρεῖ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φωνηέντων ἅτινα προηγούνται καὶ ἔπονται αὐτῶν, ὀνομάζει τὴν μεταβολὴν ταύτην... ἀ ν ε ξ ἄ ρ - τ η τ ο ν (Solcher *spontaner*³ Wandel von intervokalischen stimmlosen Konsonanten)!!

ου, ι. Προφταίνει κι ἀνοίγει μὲ τοὺς ἀχορδόηχους ἢ γλωσσίδα μας, ἀφοῦ στενέψε, καὶ προτοῦ στενέψῃ μὲ τοὺς χορδόηχους. Στὴ γαλλικὴ στενέβει ὀλοένα ὅσο βγαίνουν οἱ τρεῖς ἦχοι, δηλαδὴ ὁ ἀχορδόηχος πιασμένος ἀνάμεσα σὲ δυὸ χορδόηχους. Ἔτσι λένε *second*, ὄχι *second* (*secundus*). Γ. Ψυχᾶρη, Μεγ. Ρωμ. Ἐπιστημ. Γραμμ. Α', σ. 165.

¹ M. Grammont, ἔνθ' ἀν. σ. 201.

² Τὸ γεγονός ὅτι διὰ πολλὰ νεοελληνικὰ παραδείγματα δὲν παρεδόθη διπλοῦν ἱστορικὸν σύμφωνον δὲν ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτον νὰ συνάψῃ τὰ φαινόμενα, ἂν βεβαίως ἐγνώριζε τὸ ζήτημα τῆς παραδόσεως τῶν διπλῶν συμφώνων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ.

³ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου *spontaner* ἢ *unbedingter Lautwandel* Γερμανιστί, Γαλλιστί *spontané* ἢ *indépendant*, Ἀγγλιστί *spontaneous* καὶ Ἑλληνιστί *ἀνεξάρτητος* πάθησις συμφώνου ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² I σ. 220,

* * *

Ἐπραγματεύθην ἐν συντομίᾳ μόνον τέσσαρα βασικά καὶ θεμελιώδη φωνητικά ζητήματα, τὰ σπουδαιότατα ἔξ ἐκείνων περὶ ἃ ἀσχολεῖται ὁ κ. Ἀνδριώτης, διὰ νὰ δείξω κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν ὅτι οὗτος ἀγνοεῖ καὶ παρανοεῖ αὐτὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἐμφανίζηται ἐλέγχων ἄλλους ὡς «εἰδικός». Πραγματευόμενος οὗτος ὡς ἐπραγματεύθη τοιαῦτα ζητήματα καὶ μάλιστα εἰς ξένην γλῶσσαν προσιτὴν εἰς πάντας τοὺς μύστας τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, ὅχι μόνον δὲν προάγει τὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ ἐκθέτει ἐνώπιον τῶν ξένων τὴν ὑπόληψιν τῆς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, ἐμφανιζόμενος ὡς ἀπὸ Πανεπιστημιακῆς καθέδρας ἐκπρόσωπος αὐτῆς.

Γ. Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ

F. de Saussure, Cours de Linguistique Générale³, σ. 199 κ.ἑξ., M. Grammont, Traité de Phonétique, σ. 183 καὶ γενικῶς πάντα τὰ ἐγχειρίδια, ἔτι δὲ J. Marouzeau, Lexique de la Terminologie Linguistique², σ. 51 λῆμμα *Changement phonétique*.